

Effects of Young Farmer Project Support on The Tendency of Young Farmers to Stay in Agriculture: Case of TR83 Region, Turkey

Gülçin Altıntaş^{1,a}, Atila Altıntaş^{1,b}, Hilal Bektaş^{1,c}, Erol Çakmak^{1,d}, Esen Oruç^{2,e,*}, Halil Kızılaslan^{2,f}, Duygu Birol^{3,g}

¹Middle Black Sea Transitional Zone Agricultural Research Institute, Republic of Turkey Ministry of Agriculture and Forestry, 60000 Tokat, Turkey

²Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture, Gaziosmanpaşa University, 60250 Tokat, Turkey

³Fig Research Institute, Republic of Turkey Ministry of Agriculture and Forestry, 09600 Aydın, Turkey

*Corresponding author

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

Received : 09/07/2019

Accepted : 25/09/2019

Keywords:

Young farmer supports

Migration tendency

Logistic regression

Rural Development

Agricultural Supports

The study was carried out with the aim of determining the tendencies to stay in agriculture by examining the socio-economic characteristics of the producers who applied to the supporting program of young farmers. In the TR-83 Region (Tokat, Amasya, Çorum, Samsun), have formed the main population the producers who applied to the Support Program (Young Farmer Project) of the Ministry of Food, Agriculture and Livestock. The Method of Neyman was used in the determination of sample size. A total of 260 producers were surveyed with 120 Producers who benefit from the support of young farmers and 140 producers who cannot benefit from the support of young farmers. The data were evaluated comparatively according to the utilization status of the support. The rate of the producer, who said would migrate when the migration tendency of producers were investigated was determined as 17%. As well as producers who are saying that they should migrate to the city if they have the possibility, there are unstable producers (4%). There is about 21% migration potential among producers. The migration tendency was seen in the producers in low age groups. It is determined that the tendency to migrate is higher, farmers who high levels of education, farmers who have not non-agricultural income, farmers who think that there are difficulties in village life, farmers who believe that low standard of living, farmers who can't make a living with the income they earn in the village, according to others.

Türk Tarım – Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi 7(10): 1682-1693, 2019

Genç Çiftçi Desteklemelerinin Gençlerin Tarımda Kalma Eğilimleri Üzerine Etkileri: TR-83 Bölgesi Örneği

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Araştırma Makalesi

Geliş : 09/07/2019

Kabul : 25/09/2019

Anahtar Kelimeler:

Genç çiftçi desteklemeleri

Göç eğilimi

Lojistik regresyon

Kırsal Kalkınma

Tarımsal Destekler

Çalışma genç çiftçi desteklemeleri hibe programına başvuru yapan üreticilerin sosyo-ekonomik özelliklerinin incelenerek, kırsal alandan göç eğilimlerinin belirlenmesi amacıyla yürütülmüştür. TR-83 bölgesinde (Tokat, Amasya, Çorum, Samsun) 2016 yılında Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı "Genç Çiftçi Projesi" Destek Programına başvurmuş olan üreticiler ana popülasyonu oluşturmuştur. Örnek hacminin belirlenmesinde Neyman yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada desteklemeden yararlanan 120 üretici ve yararlanamayan 140 üretici olmak üzere toplam 260 üretici ile görüşülmüştür. Veriler destelemeden yararlanma durumuna göre karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Üreticilerin göç etme eğilimleri incelendiğinde, kent ortamında yaşamaya uygun imkân olsa göç ederim diyen üretici oranı yaklaşık %17'dir. Göç etmek isteyen üreticilerin yanı sıra kararsız olan üreticiler de (%4) bulunmaktadır. Üreticiler arasında yaklaşık %21 göç potansiyeli bulunmaktadır. Göç etme eğilimi olan üreticiler yaş grubu düşük olan gruplarda görülmektedir. Kırsaldaki genç nüfusun kırsaldan göç etme eğilimlerini etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılan Lojistik Regresyon sonucunda; eğitim seviyesi yüksek, tarım dışı alanlardan gelir sahibi, köy yaşantısının zorlukları olduğunu düşünen, köyde yaşam standartını düşük bulan ve burada kazandığıyla geçinemeyenlerin, diğerlerine göre göç etme eğiliminin daha fazla olduğu belirlenmiştir.

^a altintasgulcin@gmail.com

^c hilal.bektas@tarimorman.gov.tr

^e esen.orucbuyukbay@gop.edu.tr

^g duygu.biolcитай@tarim.gov.tr

^b <https://orcid.org/0000-0001-9640-2618>

^d <https://orcid.org/0000-0002-0373-9551>

^f <https://orcid.org/0000-0002-0147-2742>

^h <https://orcid.org/0000-0002-0939-3627>

^b atilaaltintas@gmail.com

^d albanerol@gmail.com

^f halil.kizilaslan@gop.edu.tr

^b <https://orcid.org/0000-0002-3944-5088>

^d <https://orcid.org/0000-0003-4316-6660>

^f <https://orcid.org/0000-0002-4642-0030>

Giriş

Türkiye’de tarım sektörü, Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar, ekonomik ve sosyal alanda çok önemli görevler üstlenmiş ve görevini bugüne kadar sürdürmüştür. Nüfusun beslenme, sanayi sektörünün hammadde ihtiyacını karşılama, milli gelire, istihdama ve ihracata katkı sağlama, sanayiye sermaye aktarma gibi çok önemli görevleri üstlenmesinden dolayı, tarım Türkiye ekonomisinde vazgeçilmez bir sektördür.

Ürettiği temel ürünlerle diğer sektörleri doğrudan ya da dolaylı şekilde etkileyen tarım sektörü, bugün dünyada ve Türkiye’de giderek artan bir öneme sahiptir. Sanayi devriminin ardından bir süre dünyada tarım sektörünü geri planda bırakan bir anlayış hüküm sürmüştü olsa da bu yaklaşımın artık geçerliliğini kaybetmiş olduğu görülmektedir.

Nüfus, bir yandan çeşitli ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetler için talep potansiyeli oluştururken, öte yandan üretimin önemli bir ögesi olan işgücü arzını sağlar (Rehber ve Çetin, 1998). Dolayısıyla kırsal nüfus ve istihdam ekonomik gelişme açısından önemli bir dinamiktir.

Kırsal nüfus 1927 yılında toplam nüfusun yaklaşık %76’sı iken, 1950 yılından sonra nüfus içindeki payı sürekli azalmaya devam etmiş ve 2012 yılında toplam nüfusa oranı %23’ün altına inmiştir (Yılmaz, 2016). 2018 yılı verilerine göre kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı %7,7’dir (Anonim, 2019a). Kırsal nüfus, başta göç olmak üzere, yeni il ve ilçelerin kurulması ile belediye sınırlarının genişletilmesi gibi birçok faktörden etkilenmiştir. Görüldüğü üzere kırsal nüfus yıllar itibarıyla sürekli azalmıştır.

Tarım sektörü istihdam konusunda da nüfustaki gelişmeye benzer bir seyir izlemiştir. Türkiye’de uzun yıllar toplam istihdam içinde en yüksek pay tarım sektörüne ait olmuş, ancak bu pay sürekli azalma göstermiştir. 1990’lı yıllarda tarımsal istihdam oranı %46 iken bu oran 2018 yılında %18’e düşmüştür (Anonim, 2018b).

Kırsal nüfusun azalmasında en önemli etken kırsal alandan kentlere göçtür. Tarım arazilerinin parçalanması, işletmelerin küçük ölçekli olması, gelir yetersizliği, girdi fiyatlarının yüksek olması gibi tarım ağırlıklı faktörler başta olmak üzere sosyal olanakların sınırlı olması, kırsalda alternatif iş imkânlarının azlığı vb. birçok nedenlerle kırsal nüfus kentlere göç etmekte, özellikle de gençler tarımdan uzaklaşmaktadır (Işın ve ark., 2014; Yalçın ve Kara, 2016). Geçmişten beri devam eden eğitim, sağlık, ulaşım ve sosyal olanakların yetersizliği gibi sorunların yanı sıra kırsal alan gençliği için bugünkü koşulların ortaya çıkardığı zorluklar da söz konusudur. Kızılaslan (2003) gerçekleştirdiği alan çalışmasında köyden göç eğilimini ve buna yol açan faktörleri ortaya koymuş; gelir yetersizliği, çocuklara daha iyi eğitim koşulları sağlama arzusu, köydeki imkânların sınırlılığı, çiftçiliğin zahmetli oluşu göç konusunda ilk sıraları alan nedenler olmuştur. Köylerde gençlerin internet olanaklarından yeterince yararlanamaması, evlenme yaşında olan genç erkeklerin köyde yaşayacak eş bulamaması bunlar arasında sıralanabilir. Genç kadınların köyde yaşamının ve tarımda çalışmanın ağır fiziksel güç gerektiğini düşünmeleri köy yaşamını ve tarımı terk etmelerine, evlendiklerinde kentte yaşamayı tercih etmelerine neden olmaktadır. Bu tercih göç eden nüfus için kente uyum sorununu beraberinde getirmekte, her zaman

arzu edilen koşullara ulaşmak mümkün olmamaktadır. Tokat İli merkez ilçede kırdan kente göç eden kadınlarla gerçekleştirilen araştırmada, kadınların kent ortamında genellikle çalışma hayatına girmedikleri belirlenmiştir (Kızılaslan ve ark., 2017).

Yukarıda da sıralanmaya çalışılan çeşitli nedenlerle Türkiye’de kırsal alan nüfusu giderek azalmakta, yaşlanmakta ve kente göç özellikle genç nüfusta daha sık görülmektedir. Hâlbuki uzmanlaşmış genç üreticiler, gelecekte kırsal alanın refahı ve tarımsal üretimin gelişimi ve sürdürülebilir bir kalkınma için önemli görülmektedir (Gülçubuk ve ark., 2010). Bir yanda kırsal alan için genç nüfusun değeri diğer yanda geçmişten beri yaşanan sıkıntılardan dolayı bu nüfusun kırsaldan ayrılma eğilimindeki artış konuyla ilgili çevreleri çözüm arayışına zorlamaktadır.

“Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi” şeklindeki uygulama, korumacı tarım politikaları kapsamında göç sorununa çözüm amacıyla yürürlüğe konmuştur. Türkiye’de tarımda sürdürülebilirliği sağlama ve özellikle genç çiftçilerin girişimciliğinin desteklenmesi, gelir düzeyinin yükseltilmesi, alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması ve kırsalda genç nüfusun istihdamına katkı sağlanması amacıyla, Genç Çiftçi Projeleri 2016 yılında Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından Kırsal Kalkınma Destekleri kapsamında desteklenmeye başlanmıştır. Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi uygulaması 5 Nisan 2016 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan tebliğ ile yürürlüğe girmiştir. Tebliğde kırsal alanda yaşayan genç çiftçilerin mahallinde uygulayacağı bitkisel, hayvansal, yöresel tarım ürünleri, tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik projelere 30 000 TL’ye kadar hibe ödenmesine ilişkin usul ve esaslar yayınlanmıştır (Anonim, 2016).

2016 yılında yaklaşık 15000 genç çiftçiye çeşitli projeleri karşılığı olarak 450 milyon TL’lik hibe verilmiştir. Bu destek kapsamında 8514 genç çiftçiye kişi başı 6 adet olmak üzere toplam 51084 büyükbaş hayvan ve 2680 genç çiftçiye ise kişi başı 40’ar adet olmak üzere 107200 adet koyun/keçi hibe edilmiştir. Arıcılık ve kanatlı projeleri kapsamında 2264 genç çiftçiye 68 milyon TL ve bitkisel üretim projeleri kapsamında 1520 genç çiftçiye 45 milyon TL hibe verilmiştir (Anonim, 2017). 2017 yılında ise 16067 genç çiftçiye çeşitli projeleri karşılığı olarak hibe verilmiştir.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bu destek ile kırsal kalkınmanın ve tarımda sürdürülebilirliğin sağlanması, kırsaldan kente göçün azaltılması, kırsalda istihdam olanağı yaratılması, tarımsal geliri artırmak, tarımsal nüfusu gençleştirmek ve kırsal kalkınmanın gençlerle beraber daha dinamik ve kalıcı bir şekilde gerçekleşmesini sağlamayı hedeflemiştir. Bu destek özellikle de tarımın geleceği olan genç çiftçileri hedef almaktadır. Gençlerin tarımdan uzaklaşması ve kırdan kente göçün önlenmesi tarım sektörü için çözümlenmesi en önemli sorunlardan birisidir.

Bu çalışmanın amacı genç çiftçilerin göç eğilimlerinin ortaya konması, tarımsal üretim yapma konusundaki tercihlerinin temelinde yatan faktörlerin belirlenmesi ve tarımsal girişimcilik ile ilgili tutum ve davranışlarına ilişkin değerlendirmeler yapılmasıdır.

Materyal ve Metot

Çalışmanın birincil materyalini Genç Çiftçi Projesi desteğinden yararlanan ve bu desteğe başvurup da yararlanamayan üreticilerle yapılan anket çalışmaları oluşturmaktadır. Bununla birlikte araştırma konusuyla ilgili olarak daha önce yapılmış olan yerli ve yabancı çalışmalar, istatistikler araştırmanın ikincil verilerini oluşturmaktadır.

Araştırmanın hedef kitlesini TR 83 Bölgesinde (Tokat, Amasya, Çorum, Samsun) “Genç Çiftçi Projesi” Destek Programına başvuru yapmış destekten yararlanmış ve başvuru yapmış destekten yararlanamamış üreticiler oluşturmuş, örneklem çalışması bu ana popülasyon üzerinden yapılmıştır. Örnekleme, aşağıda verilen eşitlik (1) ile hesaplanmıştır.

$$n = \frac{Nz^2\sigma^2}{d^2(N-1) + z^2\sigma^2} \quad (1)$$

Burada;

N = Anakitle büyüklüğü (başvuru yapmış olup destekten yararlanan ve yararlanmayan üreticilerin tamamı)

z = İstenen güven düzeyine ait güven faktörüdür. Örneğin %99 için 2,58; %95 için 1,96; %90 için 1,645’dir.

TR-83 Bölgesinde Destekleme Programına başvuru yapan 845 çiftçi üzerinden (destekten yararlanan ve yararlanamayan) örnekleme yapılmıştır. Örnek hacmi %99 güven aralığında 0,01 hata payı ile yukarıdaki formül esas alınarak hesaplanmıştır. Araştırmada illere göre anket yapılan genç çiftçi sayısı Çizelge 1’de verilmiştir.

Anket çalışması kapsamında, kırsal kesimdeki genç nüfusun sosyal, ekonomik ve kültürel durumlarını tespit etmek amacıyla işletmelerin sosyo-demografik karakteristiklerine ilişkin veriler (aile fertleri yaşları, eğitim durumu, tarımsal kooperatiflere üyelik durumu) elde edilmiştir. Değerlendirmelerde çeşitli tanımlayıcı istatistikler (aritmetik ortalama, minimum ve maksimum değerler, standart sapma, yüzde oranları vb.) kullanılmıştır. Ayrıca gençlerin tarımsal faaliyetlerinden memnuniyet düzeyleri ve bu faaliyetlerin sürdürülebilirliğine ilişkin farklı tutum ve görüşleri de likert ölçeğinden yararlanılarak ortaya konulmuştur.

Çalışmada, kırsaldaki genç nüfusun tarımda kalma eğilimlerini etkileyen sosyo-ekonomik ve demografik kriterler Lojistik Regresyon yardımıyla araştırılmıştır. Sosyal bilimlerde bağımlı değişkenin nitelik bildiren durumlar olması halinde (çalışmamızda genç çiftçilerin tarımda kalması ya da terk etmesi) bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde etkisi lojistik regresyon yardımıyla aranmaktadır (Çağlayan, 2013). Lojistik regresyon analizinde, bağımlı değişkenin ölçüldüğü ölçek türüne ve seçenek sayısına göre, bağımlı değişken iki seçenekli bir kategorik değişken ise “İkili Lojistik

Regresyon Analizi (Binary Logistic Regression Analysis)” adını alır. Örneğin bir akademik programı bitirme durumuna göre öğrencilerin başarılı ve başarısız olarak nitelendirilmesi durumunda ikili lojistik regresyon uygulanır (Stephenson, 2008). Bu nedenle çalışmada binary (ikili) lojistik regresyon analizi kullanılmıştır. İkili lojistik regresyon modelinde bağımlı değişkenin gözlenen değeri iki olası durumu ifade etmek üzere, olayın meydana gelmesi durumunda 1, meydana gelmemesi durumunda 0 değerini alır (Walker ve Duncan, 1967).

Kırsal kesimdeki genç nüfusun kırsalda ayrılma eğilim ve tutumları belirlenirken; genç nüfusun kırsaldan göç eğilimleri bağımlı değişken olarak alınmış, bağımlı değişken üzerinde etkili olması beklenen bağımsız değişkenler teker teker modele dâhil edilmiştir.

Bağımlı değişken:

Kırsaldan göç etme isteği	= 1
Kırsaldan göç etmeyi istiyor	= 0
Diğer durumlar	= ?

Bağımsız değişkenler:

Çiftçinin yaşı	= yıl
Eğitim düzeyi	
Okur-yazar değil	= 1
İlkokul	= 2
Ortaokul	= 3
Lise	= 4
Üniversite	= 5
Lisansüstü	= 6
Ailedeki birey sayısı	= kişi
Mesleki deneyim	= yıl
Tarım dışı gelir varlığı	
Var	= 1
Yok=	= 0
Yıllık gelir düzeyi	
30100 TL üzeri	= 1
20100-30000 TL	= 2
10100-20000 TL	= 3
10000 TL ve altı	= 4
Tarım ile ilgili bilgi edinmede internet kullanımı	
Var	= 1
Yok=	= 0
Köyde yaşam standardı seviyesi düşüncesi	
Düşük Buluyor	= 1
Düşük Bulmuyor	= 0
Kente göç etme isteğinde eğitim amacı	
Eğitim amacı var	= 1
Eğitim amacı yok	= 0
Köyde kazandığıyla geçinip geçinememe	
Geçinebiliyor	= 1
Geçinemiyor	= 0
Köy yaşantısının zorlukları olduğunu düşünme	
Kesinlikle katılmıyorum	= 1
Katılmıyorum	= 2
Orta derecede katılıyorum	= 3
Katılıyorum	= 4
Kesinlikle katılıyorum	= 5

Çizelge 1 İllere göre anket yapılan genç çiftçi sayıları

Table 1 Number of young farmers surveyed by provinces

	TR83				Toplam
	Tokat	Amasya	Çorum	Samsun	
Toplam başvuru sayısı	239	156	211	239	845
Destekten yararlanan üreticilerle yapılan anket sayısı	32	19	36	33	120
Destekten yararlanamayan üreticilerle yapılan anket sayısı	42	24	38	36	140
Yapılan Toplam Anket Sayısı	74	43	74	69	260

Bulgular

Sahip oldukları sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerin genç çiftçilerin tarımda kalma eğilimlerini etkileyebileceği düşüncesinden hareketle araştırma kapsamında bu ölçütler incelenmek üzere ele alınmıştır.

Araştırma alanında üreticilerin yaşı 18 ile 40 arasında değişmekle birlikte üretici yaş ortalaması 28'dir. Ankete katılan üreticilerin %74,23'ü kadın, %25,77'si erkektir. Doğan ve ark. (2018) yaptığı çalışmada TR 71 bölgesinde genç çiftçi desteklerinden yararlananların %79'unun kadın olduğunu ortaya koymuştur.

Üreticilerin %88,08'inin evli olduğu, %54,23'ünün ailelerinin 6 kişi veya daha fazla bireyden oluştuğu belirlenmiştir. Destekten yararlanan üreticilerin %42,50'si, yararlanmayanların %45'i ilkökul mezundur. Tarım dışı faaliyette bulunan üreticilerin oranı desteklemeden yararlanan işletmelerde %8,33 yararlanamayan işletmelerde %22,86'dır (Çizelge 2). Doğan ve ark. (2018) tarafından yapılan çalışmada, genç çiftçilerin tarım dışı faaliyette bulunma oranı %35,9 olarak tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamındaki tüm gençlerin (destek alan,

destek almayan) %77,31'inin sosyal güvencesinin olmadığı belirlenmiştir. Sosyal güvencesi olmayanların oranı, destekten yararlananlar grubunda daha yüksektir (Çizelge 2). Genç çiftçi desteğinde gelir durumu düşük, herhangi bir sosyal güvencesi olmayan bireyler daha fazla ön plana çıkarılmıştır. Doğrudan sosyal bir yardım amacı taşımayan bu proje genç çiftçilerin tarımda kalıcılığını sağlamayı ve üretim artışı ile birlikte gelir artışını hedeflemektedir. Yavuz ve ark. (2004) çalışmalarında üreticilerin sosyal güvenceye sahip olmasının göç isteğini azalttığını belirtmiştir.

Destekten yararlanan üreticilerin %39,17'sinin, destekten yararlanmayanların %18,57'sinin çiftçi örgütlerine üyelikleri bulunmaktadır (Çizelge 2). Unakıtan ve Başaranın (2018) yaptığı çalışmada, genç çiftçi projesinden faydalanan kişilerin %20,70'inin bir tarımsal örgüte ortak oldukları ortaya konmuştur. Desteğe başvuru yapan bireylerin %38,08'inin mesleki deneyimlerinin 0-5 yıl arasında, %45,38'inin 6-10 yıl arasında, %16,54'ünün 10 yıldan fazla olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 2 Sosyo-ekonomik ve demografik özellikler

Table 2 Socio-economic and demographic characteristics

Sosyo Ekonomik Kriterler		Destekten Yararlanan		Destekten Yararlanamayan		Toplam	
		Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	98	81,67	95	67,86	193	74,23
	Erkek	22	18,33	45	32,14	67	25,77
Yaş	18-25	60	50,00	62	44,29	122	46,92
	26-33	43	35,83	56	40,00	99	38,08
	34-40	17	14,17	22	15,71	39	15,00
Medeni durum	Bekâr	6	5,00	25	17,86	31	11,92
	Evli	114	95,00	115	82,14	229	88,08
Eğitim	İlkokul	51	42,50	63	45,00	114	43,85
	Ortaokul	54	45,00	49	35,00	103	39,61
	Lise	9	7,50	22	15,72	31	11,92
	Önlisans	3	2,50	3	2,14	6	2,31
	Üniversite	3	2,50	3	2,14	6	2,31
Ailedeki birey sayısı	1-3	8	6,67	7	5,00	15	5,77
	4-5	48	40,00	56	40,00	104	40,00
	6 ve daha fazla	64	53,33	77	55,00	141	54,23
Tarım dışı gelir	Var	10	8,33	32	22,86	42	16,15
	Yok	110	91,67	108	77,14	218	83,85
Sosyal güvence	Var	22	18,33	37	26,43	59	22,69
	Yok	98	81,67	103	73,57	201	77,31
Çiftçi örgütlerine üyelik	Üye	47	39,17	26	18,57	73	28,08
	Üye değil	73	60,83	114	81,43	187	71,92
Mesleki deneyim	1-5 yıl	48	40,00	51	36,43	99	38,08
	6-10 yıl	54	45,00	64	45,71	118	45,38
	11 ve daha fazla	18	15,00	25	17,86	43	16,54
İkamet yerinin nüfusu	1000 ve altı	84	70,00	94	67,14	178	68,46
	1001-10000	36	30,00	46	32,86	82	31,54
Tarımsal konularda eğitim	Aldı	40	33,33	13	9,29	53	20,38
	Almadı	80	66,67	127	90,71	207	79,62
Tarımsal işletmeye sahip olma	Sahip	118	98,33	129	92,14	247	95,00
	Sahip Değil	2	1,67	11	7,86	13	5,00
Yıllık gelir	10.000 ve altı	25	20,83	36	25,71	61	23,46
	10100-20000	80	66,67	81	57,86	161	61,92
	20100-30000	12	10,00	21	15,00	33	12,69
	30100 ve üzeri	3	2,50	2	1,43	5	1,92

Çizelge 3 İşletmelerin faaliyet alanları

Table 3 Activity areas of farms

Faaliyet Alanları	Destekten Yararlanan		Destekten Yararlanamayan		Genel	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Bitkisel üretim	22	18,33	46	32,86	68	26,15
Hayvansal üretim	27	22,50	24	17,14	51	19,62
Bitkisel ve hayvansal üretim	69	57,50	59	42,14	128	49,23
Destekle üretime başlayacak	2	1,67	11	7,86	13	5,00
Toplam	120	100,00	140	100,00	260	100,00

Çizelge 4 Genç çiftçilerin arazi varlığı

Table 4 Land asset status of young farmers

Arazi Varlığı Kriterleri	Destekten Yararlanan			Destekten Yararlanamayan			Genel		
	Ort.	Sayı	Mak.	Ort.	Sayı	Mak.	Ort.	Sayı	Mak.
Toplam arazi varlığı	34,48	120	1200	38,29	140	600	36,54	260	1200
İşlenen arazi	29,78	120	1200	26,92	140	600	28,24	260	1200
Mülk arazi	1,13	120	40	1,68	140	120	1,42	260	120
Ailesine ait arazi varlığı	28,51	120	1200	26,91	140	500	27,65	260	1200
Kiralanan arazi	4,85	120	190	9,70	140	580	7,46	260	580
Nadas	4,7	120	125	11,37	140	600	8,29	260	600
Toplam parsel sayısı adet	4,14	120	60	4,31	140	47	4,23	260	60
Sulanan arazi varlığı	7,75	120	150	13,94	140	300	11,08	260	300

Ort: Ortalama, Mak: Maksimum

Araştırma sahasındaki üreticilerin %68,46'sının ikamet ettikleri yerin nüfusunun 1000 kişiden az olduğu belirlenmiştir (Çizelge 2). Doğan ve ark. (2018) yaptıkları çalışmada üreticilerin %57'sinin ikamet ettikleri yerin nüfusunun 1000 kişiden az olduğunu belirlemişlerdir.

Destekten yararlananların %33,33'ünün, destekten yararlanmayanların %9,29'unun tarımsal üretim konularında eğitim aldığı belirlenmiştir. Genel olarak tarımsal konularda eğitime katılım düşük düzeydedir.

Desteklemelerden yararlanan üreticilerin %1,67'sinin, yararlanamayan üreticilerin %7,86'sının bir tarım işletmesine sahip olmadığı belirlenmiştir (Çizelge 2).

İşletmelerin yıllık gelirleri üretici beyanına göre tespit edilmiştir. Bitkisel üretim gelirleri incelendiğinde yıllık gelirleri 1000-10000 TL arasında olan üreticilerin oranı desteklemeden yararlanan grupta %69,15 desteklemeden yararlanamayan grupta %80,85'dir. Yıllık hayvancılık geliri 1000-10000 TL arasında olan üretici oranı %81,91'dir (Çizelge 2).

İşletmelerin Tarımsal Faaliyetleri

Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin tarımın hangi üretim dalında faaliyette buldukları incelenmiştir. Destekten yararlananların %18,33'ü bitkisel üretim, %22,50'si hayvansal üretim, %57,50'si bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yapmakta, destekten yararlanamayanların %32,86'sı bitkisel üretim, %17,14'ü hayvansal üretim, %42,14'ü bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yapmaktadır (Çizelge 3). Boyacı (2000) tarafından yapılan çalışmada, çiftçilerin %37,5'inin bitkisel üretim yanında hayvancılıkla da uğraştığı belirlenmiştir.

Üreticilerin arazi varlıkları incelenerek Çizelge 4 düzenlenmiştir. Destekten yararlananların toplam arazi varlığı ortalama 34,48 dekar, destekten yararlanamayanların ise 38,29 dekadır. Genç çiftçilere ait mülk arazi varlığının oldukça düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Mülk arazi varlığı desteklemelerden yararlananlarda ortalama 1,13 dekar, destekten yararlanamayanlarda 1,68 dekadır. Genç

çiftçi oldukları için arazi mülkiyetleri ebeveynlerdedir. Ailesine ait arazi varlığı ise destekten yararlananlarda ortalama 28,51 dekar, destekten yararlanamayanlarda ise 26,91 dekadır. Kiralanan arazi varlığı desteklemelerden yararlananlarda ortalama 4,85 dekar, destekten yararlanamayanlarda 9,70 dekadır. Toplam parsel sayısı yaklaşık 4 civarındadır (Çizelge 4).

İşletmelerin sahip oldukları hayvan varlığı incelendiğinde işletme başına ortalama 4,13 baş sığır, 0,15 baş manda, 8,45 baş koyun, 1,43 baş keçi, 10,33 adet yumurta tavuğu olduğu görülmektedir (Çizelge 5). Koyun ve yumurta tavuğu varlığı destekten yararlanamayanlarda daha fazladır. Bunun dışında yararlanan ve yararlanmayanlar arasında hayvan varlığı açısından önemli bir farklılık olmadığı söylenebilir.

Mevcut Şartlarda Tarımda Kalma Eğilimleri

Mevcut şartlarda genç çiftçilerin tarımsal faaliyete devam etmeyi düşünüp düşünmedikleri araştırılmış alınan cevaplar doğrultusunda Çizelge 6 düzenlenmiştir. Üreticilerin sadece %4'ünün tarımda kalmayacağı belirlenmiştir. Görüşülen üreticiler arasında tarımda kalma eğiliminin oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

Yaş gruplarına göre genç çiftçilerin tarımda kalma eğilimleri incelendiğinde tarımda kalmayı düşünmeyen üreticilerin 18 -33 yaş arasındaki daha genç grupta olduğu belirlenmiştir. Görüşülen üreticiler arasında en ileri yaş grubunda (34-40) tarımda kalmayı düşünmeyen bulunmamakta, tamamı bu sektörde kalma eğilimi taşımaktadır (Çizelge 7). Kente göçün genç nüfusta daha sık görüldüğü başka çalışmalarda da ifade edilmektedir (Gülçubuk ve ark. 2010)

Üreticilerin tarımda kalma, tarıma devam etme isteme ve istememe nedenleri de araştırılmıştır. Genç çiftçilerin tarıma devam etme nedenlerinin bu eğilim üzerindeki etki düzeyleri ortalama likert değerlerin belirlenmesi yoluyla ortaya konmuştur.

Çizelge 5 Hayvan varlığı
Table 5 Farm animal asset

Hayvan Varlığı Kriterleri	Destekten Yararlanan			Destekten Yararlanamayan			Genel		
	HS	İS	Ort.	HS	İS	Ort.	HS	İS	Ort.
Siğır baş	546	67	4,55	529	64	3,78	1075	131	4,13
Manda baş	30	1	0,25	9	3	0,06	39	4	0,15
Koyun baş	929	20	7,74	1269	18	9,06	2198	38	8,45
Keçi baş	172	4	1,43	200	1	1,43	372	5	1,43
Yumurta tavuğu	789	19	6,58	1898	19	13,56	2687	38	10,33
Ördek	40	4	0,33	34	4	0,24	74	8	0,28
Kaz	44	5	0,37	66	5	0,47	110	10	0,42
Hindi	0	0	0,00	5	1	0,04	5	1	0,02
Arı kovani adet	112	2	0,93	57	2	0,41	169	4	0,65
At	1	1	0,01	0	0	0,00	1	1	0,00
Eşek	20	3	0,17	4	4	0,03	24	7	0,09

HS: Hayvan sayısı, İS: İşletme sayısı, Ort: Ortalama

Çizelge 6 Genç çiftçilerin tarım sektöründe kalma eğilimleri
Table 6 Tendency of young farmers to stay in agricultural sector

Tarım sektöründe kalmayı	Destekten Yararlanan		Destekten Yararlanamayan		Genel	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
İstiyor	115	95,83	134	95,71	249	95,77
İstemiyor	5	4,17	6	4,29	11	4,23
Toplam	120	100,00	140	100,00	260	100,00

Çizelge 7 Yaş gruplarına göre genç çiftçilerin tarım sektöründe kalma eğilimleri
Table 7 Tendency of young farmers to stay in agricultural sector by the age groups

Yaş Aralıkları	Destekten Yararlanan				Destekten Yararlanamayan			
	Tarım sektöründe kalmayı;				Tarım sektöründe kalmayı;			
	İstiyor		İstemiyor		İstiyor		İstemiyor	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
18-25	59	51,30	1	20,00	58	43,28	4	66,67
26-33	39	33,91	4	80,00	54	40,30	2	33,33
34-40	17	14,78	0	0,00	22	16,42	0	0,00
Toplam	115	100,00	5	100,00	134	100,00	6	100,00

Çizelge 8 Genç çiftçilerin tarımsal üretime devam etme nedenleri
Table 8 Reasons for young farmers to continue agricultural production

Nedenler	Destekten Yararlanma Likert Değeri (Ortalama)		
	Y	YN	Genel
Tarıma Devam Etme Nedenleri			
Mecburum başka iş yok	4,04	3,87	3,95
Baba mesleği	3,92	3,82	3,87
Çiftçiliği seviyorum	3,92	3,81	3,86
İleride çocuklarıma güvence olarak görüyorum	3,10	2,90	2,99
İyi kazanıyorum	2,74	2,51	2,61
Yeterli arazi büyüklüğüne sahibim	1,79	1,60	1,69
Tarıma Devam Etmeme Nedenleri;			
Tarımsal gelirin düşük olması	4,00	4,17	4,09
Sermaye yetersizliği	4,00	4,17	4,09
Arazi ve hayvan varlığım az/yok	4,00	3,50	3,73
Risk ve belirsizliklerin çok olması	3,60	3,33	3,46
Pazarlama olanaklarının zorluğu	4,00	2,50	3,18
Kırsal yaşamdaki zorluklar (eğitim, sağlık, sosyal imkânlar, ulaşım ve alt yapı yetersizlikleri)	4,20	2,17	3,09
Coğrafi koşullar	2,40	2,00	2,19

*1: kesinlikle katılmıyorum, 5: kesinlikle katılıyorum, Y: Yararlanan, YN: Yararlanmayan

Çizelge 8’de görüldüğü gibi çiftçiliğe devam etme sebepleri arasında “mecburen başka iş yok” ifadesi en yüksek ortalama puanı almaktadır. Bu ifadeye ait ortalama puan, desteklemelerden yararlananlarda 4,04, desteklemelerden yararlanamayanlarda 3,87 olarak hesaplanmıştır. Baba mesleği olması da (ortalama puanı 3,87) tarıma devam etme eğiliminde öne çıkan bir etkidir. Tarıma devam etme sebebi olarak “iyi kazanıyorum” ve “yeterli arazi büyüklüğüne sahibim” şeklindeki ifadelerle genç çiftçiler genellikle katılmamaktadırlar. “İleride çocuklarım güvence olarak görüyorum” ifadesinde ise genç çiftçilerin daha çok kararsızlık noktasında oldukları belirlenmiştir.

Çiftçiliğe devam etmeme düşüncesi taşıyan çiftçilere de neden bu yönde bir tercihlerinin olduğu sorulmuştur. Alınan cevaplara göre, tarım gelirin düşük olması ve sermaye yetersizliği tarımdan vazgeçme eğiliminde üreticilerin en çok katıldıkları iki sebeptir. Destekten yararlananlara ayrı olarak bakıldığında, kırsal alanın eğitim, sağlık, sosyal imkânlar, ulaşım, alt yapı gibi alanlardaki yetersizliğinden kaynaklanan zorlukların en ön sırada yer alan neden olduğu görülmektedir. Destekten yararlanamayan üreticilerde ise çiftçiliğe devam etmeme sebepleri arasında en yüksek puanı tarımsal gelirin düşük olması ve sermaye yetersizliği almıştır. Arazi ve hayvan varlığının az olması da tarıma devam etmeme sebepleri arasında yer almaktadır.

Çukur (2016)’un yaptığı çalışmada çiftçilerin gelecekte tarımda kalmak istememe nedenlerinin başında tarımdan yeterli gelir elde edilememesi gelmektedir (%50). Kocaman ve Yanık (2012) yaptıkları çalışmada köyden göç etme isteğinin nedeninin büyük oranda gelir yetersizliği olduğunu bildirmişlerdir. Özerin (1996) yaptığı çalışmada, göç eğilimi olan çiftçilerin %91,9’unun gelir yetersizliği veya daha iyi gelir ve yaşam düzeyine sahip olmak nedenleriyle göçü düşündüklerini belirlemiştir.

Destekten yararlanamayanlarda, destekten yararlanan üreticilerden farklı olarak, kırsal alan zorluklarının kararsızlık ve pazarlama zorluğunun ise “katılmıyorum” düzeyinde kalması dikkat çekici bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Genç Çiftçilerin Çocuklarının Tarımla Uğraşması Konusunda Düşünceleri

Çiftçilerin çocuklarının tarımla uğraşıp uğraşmama durumları kırsal alanların sosyo- ekonomik devamlılığı açısından önem taşımaktadır (Çukur ve Işın, 2008). Üreticilerin çocuklarının ileride tarımla uğraşmaları konusundaki tercihleri incelenmiştir. Destekten yararlanan üreticilerin yaklaşık %60’ı, destekten yararlanamayan üreticilerin yaklaşık %75’i çocuklarının ileride çiftçilik yapmasını istememektedirler (Çizelge 9). Her iki grupta çoğunluk çocuklarının tarımla uğraşmasını istememektedir. Buna karşın, çocuklarının geleceği için tarımı tercih edenlerin oranının halen umut verici bir düzeyde olduğu söylenebilir. Destekten yararlananların %40,83’ü, yararlanmayanların %25,71’i kendisinden sonra çocuğu için çiftçilik mesleğini uygun görmektedir. Destekten yararlanamayanların daha fazla sermaye güclüğü içinde olması, tarım konusunda geleceğe daha umutsuz bakmalarına neden olmuş olabilir. Karahan Uysal’ın 2015 yılında yaptığı çalışmada çiftçilerin %84’ünün çocuklarının meslek olarak çiftçiliğe devam etmesini istemediklerini belirlemiştir.

Gelecekte çocuklarının tarımla uğraşmasını isteyen üreticilerin bu tercihlerinin en yüksek oranlı (%77,65) nedeni tarımda gelecek görmeleridir. Destekten yararlanan ve çocuğunun tarımda kalmasını tercih eden üreticilerin %85,71 gibi büyük bir çoğunluğu tarımda gelecek gördüğü için çocuğunun bu sektörde kalmasını istediğini, belirtmiştir. Baba mesleğinin çocukları tarafından devam ettirilmesi arzusu da %74,12 oranıyla öne çıkan bir diğer gerekçedir. Çocuklarının tarımda kalmasını tercih eden üreticilerin belirttikleri diğer iki neden de, tarıma oldukça olumlu bir bakış açısı yansıtılmaktadır. “Çiftçilik güzel bir meslektir” ve “Çiftçiliğin getirisi iyi” düşüncesinde olan üreticiler, bu meslekle ilgili oldukça olumlu bir bakış açısına sahiptir. Çocuğu için tarımı bir uğraşı alanı olarak düşünen üreticilerin nedenlerinin umut verici olduğu görülmektedir (Çizelge 9).

Çizelge 9 Genç çiftçilerin çocuklarının tarımla uğraşması konusunda düşünceleri

Table 9 Young farmers’ thoughts on the engagement of children with agriculture

Tarımla uğraşma konusunda düşünceler	Destekten Yararlanan		Destekten Yararlanamayan		Genel	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Çocuklarının tarımla uğraşmasını istiyor	49	40,83	36	25,71	85	32,69
Çocuklarının tarımla uğraşmasını istemiyor	71	59,17	104	74,29	175	67,31
Toplam	120	100,00	140	100,00	260	100,00
Gelecekte Çocuklarının Tarımla Uğraşmasını İsteme Nedenleri						
Tarımda gelecek görüyorum	42	85,71	24	66,67	66	77,65
Baba mesleği olduğu için	36	73,47	27	75,00	63	74,12
Çiftçilik güzel bir meslektir	37	75,51	25	69,44	62	72,94
Çiftçiliğin getirisi iyi	33	67,35	19	52,78	52	61,18
Toplam	49	*	36	*	85	*
Gelecekte Çocuklarının Tarımla Uğraşmasını İstememe Nedenleri						
Okumasını istiyorum	70	98,59	99	95,19	169	96,57
Çiftçiliğin kazancı azdır	38	53,52	58	55,77	96	54,86
Çiftçilik zor bir meslektir	29	40,85	50	48,08	79	45,14
Tarımda gelecek görmüyorum	8	11,27	22	21,15	30	17,14
Toplam	71	*	104	*	175	*

*Her ifade kendi içinde “Evet” “Hayır” şeklinde cevaplanmıştır ve bu şekilde toplam sayı ve yüzde oranları tamamlanmaktadır. “Hayır” cevaplarının oranları tabloya yansıtılmamıştır.

Çizelge 10 Genç çiftçilerin kırsala bakış açısı
Table 10 Rural perspectives of young farmers

Kırsala bakış açısını	Destekten Yararlanma Likert Değeri (Ortalama)		
	Y	YN	Genel
Köy yaşantısının zorlukları vardır	3,13	3,21	3,17
Kırsalda sosyal yaşam olanakları önemlidir	3,43	3,34	3,38
Kırsalda eğitim sağlık hizmetleri yetersizdir	2,43	2,23	2,32
Kırsalda ulaşım ve altyapı hizmetleri yetersizdir	2,11	1,92	2,01
Kırsalda internete bağlanabilme imkânı önemlidir	3,28	3,26	3,27
Gezmeye arkadaşlarıyla zaman geçirmeye vakit kalması önemlidir	3,27	3,25	3,26
Kırsalda tarım dışı iş olması önemlidir	3,43	3,54	3,48
Şehirde yaşamının avantajları vardır	3,50	3,50	3,50
Şehirde yaşamayı düşünmüyorum	4,00	3,80	3,90

*1: kesinlikle katılmıyorum, 5: kesinlikle katılıyorum, Y: Yararlanan, YN: Yararlanmayan

İleriki yıllarda çocuklarının tarımla uğraşmasını istemeyen üreticiler arasında bu tercihin en yüksek oranlı nedeni çocuklarının eğitimiyle ilgilidir. Bu gruptaki üreticilerin neredeyse tamamı, çocuğunun okumasını istediği için tarımda kalmasını tercih etmediğini belirtmişlerdir. Bu ifadeyle, ileri düzey bir eğitimi, büyük olasılıkla üniversite eğitimini ve bu eğitimin sağladığı iş olanaklarını kastettikleri anlaşılmaktadır. Çocuklarının tarımda kalmasını istemediğini belirten üreticilerin bir bölümü, diğer grubun aksine, çiftçilikte kazancın az olduğunu, çiftçiliğin zor bir meslek olduğunu düşünmekte ve tarımda gelecek görmemektedirler. Ancak oranlar karşılaştırıldığında, çiftçilik mesleğine ilişkin olumlu görüşlerin olumsuz olanlardan önemli farkla yüksek oranlı olduğu görülmektedir.

Kırsala Bakış Açısı

Üreticilerin kırsala bakış açıları, likert ölçeği ortalamaları yoluyla açıklanmaya çalışılmıştır. Çizelge 10'da yer alan likert ortalamaları destekten yararlanan ve yararlanamayanlarda benzerlik göstermektedir. Sonuçlara göre genç üreticiler genel olarak kararsızlıkla "Katılıyorum" aralığında kalmışlardır. Köy yaşantısının zorlukları olduğu konusunda kararsızlık noktasına yakın bir ortalama söz konusudur. "Katılıyorum" ölçeğine (4 puan) en yakın ifade, "Şehirde yaşamayı düşünmüyorum" cümlesi olmuştur. Bu sonuca göre, genç üreticiler genellikle şehirde yaşamayı düşünmemektedir. Buna karşın şehirde yaşamının avantajları olduğu fikrine de genellikle katılmaktadırlar. Bu iki bulgudan, şehirde yaşamının avantajları olsa da genç üreticilerin daha çok köyde kalmayı tercih ettikleri sonucuna varılmaktadır. Kırsaldaki olanaklarla ilgili olarak üreticilerin katılma ölçeğine en yakın oldukları konu tarım dışı iş imkânıdır. Buna göre genç üreticiler arasında kırsalda tarım dışı iş olanaklarının varlığı önemsenmektedir. Kırsalda sosyal yaşam olanakları, internete bağlanabilme ve arkadaşlarla zaman geçirmek için vakit kalması, kararsızlık ölçeğine yakındır. Bu olanakların önemi konusunda genç üreticilerin tutumuyla ilgili net bir sonuca varılamamakla birlikte, önemli bulunma yönünde bir eğilimden söz edilebilir. Bunların dışında, kırsalda eğitim, sağlık ve ulaşım hizmetlerinin yetersiz olduğu genç üreticilerin genellikle katılmadıkları anlaşılmaktadır. Bunun da dikkat çekici bir bulgu olduğu söylenebilir.

Genç çiftçilerin köyde yaşama tercihlerinde, geçim kaynağının köyde olması en önemli neden olarak ortaya çıkmıştır. Köyde yaşama sebepleri arasında ikinci önemli neden ise aile bağları olarak gösterilmiştir (Çizelge 11). Çukur'un (2016) yaptığı çalışmada tarımdan başka geçim kaynağının olmaması çiftçilerin tarımda kalma nedenleri arasında ilk sıradadır (%72).

Kente Göç Düşüncesi ve Sebepleri

Genç çiftçilerin göç konusunda ne düşündükleri tarım sektörünün gelecek planlaması açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle genç çiftçi desteğine başvuru yapan genç çiftçilerin köyden kente göç etmeyi düşünüp düşünmedikleri incelenmiştir. "Göç etmeyi düşünüyorum/düşünürüm" diyen üretici oranı yaklaşık %17'dir. Kente yaşamaya uygun imkân olsa şehre göç etmek isteyen üreticilerin yanı sıra kararsız olan üreticiler de (%4) bulunmaktadır. Üreticiler arasında yaklaşık %21 göç potansiyeli bulunmaktadır (Çizelge 12). Kente göç etmeyi düşünmeyenler önemli çoğunluğu (%79,23) oluşturmasına karşın, genç nüfus açısından kritik noktaya gelmiş olan kırsal alan için beşte bir civarında denilebilecek göç potansiyeli dikkate alınması gereken bir oran olarak değerlendirilebilir.

Çukur (2016)'un yaptığı çalışmada çiftçilerin %29,6'sının gelecekte tarımda kalmayı düşünmediğini ifade etmiştir. Taşgın ve ark. (2016) çalışmalarında üreticilerin %30,4'ünün göç etmeyi istediğini ve fırsat bulduklarında göç edeceklerini ifade etmişlerdir. Kocaman ve Yanık (2012) yaptıkları çalışmada köyden göç etmeyi düşünenlerin oranının %75,5 düzeyinde olduğunu ve bunun temel nedenin de insanların beklentilerine uygun bir yaşam sürdürememeleri olduğunu belirtmiştir.

Üreticilerin göç etmeyi eğilimlerinin nedenleri incelenmiş, cevaplara göre oranlar Çizelge 13'de verilmiştir. Sonuçlara göre, en yüksek oranı (%61,11) alan bu şekilde en öne çıkan neden eğitimidir. Göç etme potansiyeli taşıyan genç üreticilerin çoğunluğu kendisinin ya da çocuğunun eğitimi için kente gitmeyi düşünmektedir. Bunu sırasıyla köyde yaşam standartlarının düşük olması (%50) ve köyde kazandığıyla geçinememe (%44,44) izlemektedir (Çizelge 13). Aşkın ve ark. (2013) çalışmalarında göç etme düşüncesinde olanların göç etmeyi istediğinde en önemli nedenin gelir yetersizliği (%36,7), ikinci olarak sigortalı bir işte çalışma amacı (%10,1) olduğunu belirlemiştir.

Çizelge 11 Köyde yaşama sebepleri
Table 11 Reasons for living in the village

Köyde Yaşama Sebepleri	Destekten Yararlanan		Destekten Yararlanamayan		Genel	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Geçim kaynağının köyde olması	78	65,00	63	45,00	141	54,23
Aile bağları	32	26,67	57	40,71	89	34,23
Mecburiyet	4	3,33	11	7,86	15	5,77
Tüm mal varlığının köyde olması	2	1,67	5	3,57	7	2,69
Köyde yaşamayı seviyorum	2	1,67	2	1,43	4	1,54
Kırsala ve tarıma hibe desteklerinin yapılması	1	0,83	1	0,71	2	0,77
Köyde yaşamının ucuz olması	1	0,83	1	0,71	2	0,77
Toplam	120	100,00	140	100,00	260	100,00

Çizelge 12 Kente göç eğilimi
Table 12 Tendency to urban migration

Kente göç etmeyi	Destekten Yararlanan		Destekten Yararlanamayan		Genel	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Düşünüyor	17	14,17	26	18,57	43	16,54
Düşünmüyor	98	81,67	108	77,14	206	79,23
Kararsız	5	4,16	6	4,29	11	4,23
Toplam	120	100,00	140	100,00	260	100,00

Çizelge 13 Genç çiftçilerin göç etmeyi düşünme nedenleri
Table 13 Reasons for young farmers to consider migration

Göç Eğiliminin Nedenleri	Destekten Yararlanan		Destekten Yararlanamayan		Genel	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	%
Eğitim (kendisi veya çocuğu için)	16	72,73	17	53,13	33	61,11
Düşük yaşam standartları	9	40,91	18	56,25	27	50,00
Yetersiz gelir- geçinememe	11	50,00	13	40,63	24	44,44
Köyde çalışma alanı olmaması	3	13,64	5	15,63	8	14,81
Toplam	22	*	32	*	54	*

*Her ifade kendi içinde "Evet" "Hayır" şeklinde cevaplanmıştır ve bu şekilde toplam sayı ve yüzde oranları tamamlamaktadır. "Hayır" cevaplarının oranları tabloya yansıtılmamıştır.

Üreticilerin Göç Etme Eğilimlerini Etkileyen Faktörlerin Analizi

Çalışmada, kırsaldaki genç nüfusun kente göç eğilimlerini etkileyen sosyo-ekonomik ve demografik kriterler Lojistik Regresyon yardımıyla araştırılmıştır. Göçü etkileyebileceği düşünülen 11 adet bağımsız değişken modele dâhil edilmiştir.

Modelde köy yaşantısının zorlukları konusundaki düşünce %10, eğitim düzeyi ve tarım dışı geliri olup olmaması %5, köydeki yaşam standını düşük bulma ya da bulmama, eğitim için göç etme eğilimi ve köyde kazandığıyla geçinebilme ya da geçinememe %1 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Modele dâhil edilen parametreler ile göç etme eğilimi arasındaki ilişki pozitif yönlüdür. Eğitim seviyesi yüksek olanlar düşük olanlara, tarım dışı geliri olanlar olmayanlara göre daha fazla göç eğilimi taşımaktadır. Modelde üreticilerin köy yaşamıyla ilgili düşünceleriyle göç eğilimi arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılırken olumsuz olan düşünceye ("köy yaşamının zorlukları vardır", "köyde yaşam standardı düşüktür" ve "köyde kazandığımla geçinemiyorum") "1" kodu verilmiştir. Buna göre, sözü edilen pozitif ilişki olumsuz düşünceyle göç etme eğilimi arasındadır. Köy yaşamının zorlukları olduğunu, yaşam standardının düşük olduğunu düşünenler ve köyde kazandığıyla geçinemediğini ifade edenler diğerlerine göre daha fazla göç eğilimi taşımaktadır (Çizelge 14).

Eğitim düzeyinin yüksek olması, tarım dışı gelir elde etme, köy yaşantısının zorlukları, yaşam standardını düşük bulma göç etme eğilimini artırırken; kente göç isteğinde kendisinin veya çocuklarının eğitim amacı olması ve köyde kazandığıyla geçinemediğini düşünme, göç etme eğilimini daha fazla artırmaktadır. Aşkın ve ark. (2013) yaptıkları çalışmada köy dışında okuyan çocuğunun olmasının göç etme isteğini artırdığını bildirmiştir. Güreşçi ve Yurttaş (2008) kırsaldan göçün nedenlerini araştırdıkları çalışmada, hanelerin köy dışında okuyan çocuğunun olması, hane reislerinin sosyal güvenceye sahip olmaması, göç eden akraba sayısı ve hanede birisinin gurbete çıkması gibi faktörlerin göçü tetiklediğini belirtmişlerdir. Yavuz ve ark. (2004) yaptıkları çalışmada göç eğilimi ile eğitim seviyesi ve hanedeki kişi sayısı arasında doğru bir ilişki, üreticinin yaşı, arazi miktarı ters bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Aslan ve Boz (2004), kırsal göçü etkileyen en önemli nedenlerin ailenin sosyal güvenceye sahip olmaması ve çocuklarına daha iyi bir eğitim sağlama olduğunu bildirmişlerdir. Henderson (1986) çalışmasında eğitilmiş bireylerin yaşam kalitelerini arttırmak için göç ettikleri sonucuna ulaşmıştır. Pazarlıoğlu (2007) çalışmasında eğitim düzeyi arttıkça kişilerin eğitimlerine uygun iş bulabilmek amacıyla göç ettiğini istatistiksel olarak doğrulamıştır.

Çizelge 14 Genç çiftçilerin kente göç etmeyi düşünmeleri ile ilgili logit model tahminleri

Table 14 Logit model estimates of young farmers thinking about migration to the city

Bağımsız değişkenler	K	STD	Z	P	ME
Sabit	-7.18454**	3.45727	-2.08	0.0377	
Yaş	0.02193	0.08428	0.26	0.7947	0.00090
Eğitim düzeyi	0.79569**	0.40142	1.98	0.0475	0.03272**
Ailedeki birey sayısı	-0.01753	0.16046	-0.11	0.9130	-0.00072
Mesleki deneyim	-0.12307	0.10453	-1.18	0.2391	-0.00506
Tarım dışı gelir	1.90262**	0.76058	2.50	0.0124	0.09463**
İşletme geliri	-0.26100	0.51009	-0.51	0.6089	-0.01073
İnternet kullanma alışkanlığı	-0.05580	0.77542	-0.07	0.9426	-0.00230
Köydeki yaşam standardı konusundaki düşünce	2.71212***	0.85462	3.17	0.0015	0.19546**
Şehre göç isteğinde eğitimin amaçlanması	3.91393***	0.78570	4.98	0.0000	0.36939***
Köydeki kazançla geçim	3.31030***	0.89754	3.69	0.0002	0.24981**
Köy yaşamının zorlukları konusundaki düşünce	0.72836*	0.41162	1.77	0.0768	0.02995*

X²: 156.98740 [0.0000], K: Katsayı, STD: Standart hata, ME: Marjinal etki, * %10, **%5, ***%1

Çizelge 15 Genç çiftçi desteği hakkındaki düşünceler

Table 15 Considerations on young farmer support

Destek Hakkında Düşünceler	Destekten Yararlanan	
	Sayı	(%)
Destek sayesinde üretime başladım	79	65,83
Destekle birlikte mevcut üretimim arttı	105	87,50
Destek sayesinde mevcut üretimimi korudum	11	9,17
Desteğin tarımsal üretim konusunda katkısı olmasa da maddi sıkıntımı giderdi	7	5,83
Desteğin hiçbir faydası olmadı	-	-
Desteğin zararı oldu	-	-

Genç Çiftçi Desteğinin Tarımsal Üretime Yönlendirme Etkisi

Genç çiftçilerin hibe desteğinin kırsal alanda nasıl bir etkiye sahip olduğu incelenmiştir. Desteklemeden yararlanan üreticilerin %65,83'ü bu sayede üretime başladığını belirtirken, %87,50'si mevcut üretimini artırdığını, %9,17'si mevcut üretimini koruduğunu, %5'i tarımsal üretim konusunda katkısı olmasa da maddi sıkıntısını giderdiğini ifade etmişlerdir. "Faydası olmadı" ya da "Zararı oldu" diyen üreticiye rastlanmamıştır.

"Üreticilere genç çiftçi hibe programı olmasaydı bu yatırımı yapar mıydınız?" sorusu yöneltilmiştir. Hibe desteğinden yararlanan üreticilerin %11,67'si destekleme almasa bile bu yatırımı yapacağını belirtirken, %80'i yatırım yapamayacağını ifade etmişlerdir. Üreticilerin %8,33'ünde kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Üreticilerin kendi ifadelerinden yola çıkılarak ulaşılan bu sonuçlara göre, bölgede genç çiftçi projesi ile genç üreticilerin %80'i tarımsal faaliyete yönlendirilmiştir. Unakıtan ve Başaran'ın (2018) yaptıkları çalışmada ise, genç çiftçi projesinin tarımsal üretime özendirildiği genç üreticilerin oranı %67,20 olarak belirlemişlerdir.

Genç Çiftçilerin Girişimcilik Motivasyonları ve Gelecek Hedefleri

Üreticiler arazilerini genişleterek veya hayvan sayılarını artırarak büyümeyi, yatay entegrasyonlara giderek katma değer artışı sağlamayı, diğer üreticilerle işbirliği yapmayı, ürün farklılaştırmasına gitmeyi veya çiftçiliği bırakarak tarımdan ayrılmayı seçebileceği gibi, değişen ekonomik koşullar karşısında hiçbir şey yapmamayı seçebilir (McElwee, 2006).

Tarımsal girişimcilik kırsal kalkınmanın bir aracı olarak kabul edilmekte ve üreticilerin tutum ve kararlarının tarımsal girişimciliğin gelişmesinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bir başka deyişle üretici tutum ve kararları girişimcilik eğilimini belirlemektedir (Horasan ve Armağan, 2014).

Çalışmada genç çiftçilerin girişimcilik motivasyonları ve ileriye yönelik hedefleri likert ölçeği ile değerlendirilmiştir. Genç çiftçilere bazı ifadeler yöneltilmiş ve bu ifadelerde belirtilen durumları gelecekte kendileri için ne derece mümkün gördüklerini 1 ile 5 arasında değerlendirmeleri istenmiştir. Elde edilen ortalama likert değerleri her iki gruptaki çiftçilerin daha çok kararsızlık noktası civarında olduğunu ortaya koymakla beraber, destekten yararlananların gelecekte ilgili olumlu beklentileri biraz daha mümkün görme eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır. Özellikle "Önümüzdeki yıllarda teknolojiyi takip eden ve uygulayan bir işletmem olur" ifadesi ile ilgili likert ortalaması, destekten yararlanan üreticiler grubunda mümkün düzeyine oldukça yakın bir değerdir.

Destekten yararlanamayan genç çiftçilerin ise mevcut arazi varlığını ve hayvan sayısını korurum, belki artırabilirim düşüncesinde oldukları belirlenmiştir.

Elde edilen bu bulgulardan yola çıkarak, destekten yararlanan üreticilerin daha girişimci bir yapıya sahip oldukları sonucu çıkarılabilir. Diğer yandan, destekten yararlanmış olan üreticilerin, sağlanan bu desteğin olumlu etkisiyle, daha istekli ve girişimci bir tutum ortaya koymuş olmaları da mümkündür. Desteğin bu şekilde olası etkisinin, dikkate değer bir önem taşıdığı ifade edilebilir.

Çizelge 16 Genç çiftçi desteği olmaması durumunda olası yatırım yapma kararı

Table 16 Possible investment decision if young farmer does not have young farmer support

Genç çiftçi desteği olmasaydı bu yatırımı	Destekten Yararlanan	
	Sayı	(%)
Gerçekleştirirdi	14	11,67
Gerçekleştiremezdi	96	80,00
Kararsız	10	8,33
Toplam	120	100,00

Çizelge 17 Genç çiftçilerin girişimci yapıya uygun düşünme eğilimleri

Table 17 Tendency of young farmers to think entrepreneurial structure

Girişimci kişiliğe uygun ifadeler	Destekten Yararlanma Likert Değeri (Ortalama)		
	Y	YN	Genel
Gelecek yıllarda işletmemi büyütürüm	3,23	2,95	3,08
Daha yüksek kar elde ederim	3,28	3,14	3,21
Mevcut arazi/hayvan varlığımı korurum	3,83	3,66	3,74
Üretim masraflarımı minimuma düşürürüm	2,93	2,87	2,90
Arazi varlığımı/hayvan sayımı artırırım	3,50	3,22	3,35
Borçlarımı öderim	2,72	2,62	2,67
Yeni alet makine satın alırım	2,93	2,87	2,93
Gelecekte işletmem çevremde örnek alınacak hale gelir	3,25	3,04	3,14
Hayal ettiğim işletmeyi kurarım	3,34	3,11	3,22
Önümüzdeki yıllarda teknolojiyi takip eden ve uygulayan bir işletmem olacaktır	3,55	3,19	3,35

*1: kesinlikle katılmıyorum, 5: kesinlikle katılıyorum, Y: Yararlanan, YN: Yararlanmayan

Sonuç ve Öneriler

Kırsal Kalkınma Destekleri kapsamında Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, genç çiftçilerin girişimciliğinin desteklenmesi amacıyla genç çiftçilerin mahallinde uygulayacağı projeleri 2016 yılında destekleme kapsamında almıştır. Genç çiftçi projeleri desteklemelerinin 3 yıl süreyle devam edeceği tebliğ ile yayınlanmıştır. Araştırmada TR-83 bölgesinde Tokat, Amasya, Samsun ve Çorum olmak üzere dört ilde, genç çiftçi desteklerine başvuru yapan (desteklerden yararlanan ve yararlanamayan) üreticilerle çalışılmıştır.

Araştırma sonucunda üreticilerin çoğunluğunun kadın olduğu belirlenmiştir. Kadınların oranı destekten yararlananlar grubunda daha yüksektir. Ancak saha çalışmalarında destekten yararlanan kadınların birçoğunun girişimci olmadığı, eş ya da babanın işletme yöneticiliğini üstlendiği, sadece proje başvurusunda kadının rol aldığı görülmüştür. Genç çiftçi hibe destek başvurularında görünen, fakat realitede etkin olmayan bir kadın çiftçi varlığından söz edilebilir. Başvuru yapan üreticilerin çoğunluğunun sosyal güvencesi bulunmamaktadır ve destekten yararlananlar grubunda güvence sahibi olmayanların oranı daha yüksektir. Destek kapsamında güvencesi olmayanlara verilen önceliğin uygulamaya yansıdığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, güvence sahibi olmama durumu kadınların çoğunlukta olmasıyla da ilişkilendirilebilir. Eğitim düzeyiyle ilgili dağılımda her iki grupta ilköğretim mezunları ağırlıklıdır. Destekten yararlanan üreticilerin %21'i düşük gelir grubundadır ve arazi varlıkları destekten yararlanamayanlara göre daha düşüktür.

Göç etme eğiliminde olan üreticilerin oranı %21 civarındadır. Sonuçlara göre, göçü tetikleyen en önemli neden eğitim olanaklarının yetersizliği, sonrasında yaşam

standartlarının ve tarımsal gelirin düşük olmasıdır. Kırsaldaki genç nüfusun kırsaldan göç etme eğilimlerini etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılan Lojistik Regresyon sonucunda; eğitim seviyesi yüksek, tarım dışı gelir sahibi, köy yaşantısının zorlukları olduğunu düşünen, köyde yaşam standardını düşük bulan ve burada kazandığıyla geçinemeyenlerin göç etme eğiliminin, diğerlerine göre daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Araştırmada kırsaldan göçün yanı sıra tarımsal üretime devam etme eğilimi de belirlenmeye çalışılmış, mevcut koşullarda tarımsal üretime devam etmeyecek üreticilerin yaklaşık %4 oranında olduğu tespit edilmiştir. Oldukça düşük oranda olan bu üreticiler, tarımsal gelirin düşük olmasını, sermaye yetersizliğini, arazi ve hayvan varlığının yetersiz olmasını ve tarımda risk ve belirsizliğin çok olmasını sebep olarak göstermişlerdir. Çiftçiliğe devam edeceğini belirten üreticiler ise mecbur oldukları ya da baba mesleği olduğu için çiftçiliği sürdürme kararında olduklarını ifade etmişlerdir.

Desteklemeden yararlanan üreticilerin %65,83'ü hibe desteği sayesinde üretime başlamıştır. Bu sonuca göre, genç çiftçi desteklerinin genç girişimcileri üretime yönlendirmede önemli bir etki oluşturduğu söylenebilir. Üreticilerin %80'i, hibe desteği almaması durumunda, tarım alanında yatırım yapamayacağını ifade etmişlerdir. Şu anda faaliyet gösteren tarımsal işletmenin %80'i destekleme sayesinde aktif hale gelmiştir. Desteklemenin tarımsal istihdam, gençleri tarım sektörüne kazandırma ve tarımsal üretim açısından olumlu etkisi olduğu söylenebilir. Bundan sonraki süreçte bu işletmelerin tarımsal faaliyetlerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi yatırımın sürdürülebilirliği açısından önemli görülmektedir.

Kaynaklar

- Anonim. 2016. www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160405-2.htm
- Anonim. 2017. <https://www.tarim.gov.tr/Haber/1148/Genc-Ciftcilere-2017-Yilinda-483-Milyon-Tl-Hibe-Verilecek>
- Anonim. 2018b. Türkiye İstatistik Kurumu www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27688
- Aslan M, Boz İ 2004. Kırsal Alandan Kentlere Göçü Etkileyen Faktörler: Adana Örneği, Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat.
- Aşkın ÖE, Yayar R, Oktay Z. 2013. Kırsal Göçün Ekonometrik Analizi: Yeşilyurt İlçesi Örneği, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, 2013.
- Boyacı M. 2000. Çeşme İlçesinde Çiftçilerin Tarımda Kalma Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma. Tarımsal Uygulama ve Araştırma Merkezi No:6, Çeşme Yerel Gündem 21, Çeşme Doğa ve Hayvan Severler ve Koruyanlar Derneği. Bornova. ISBN 975-483-477-6
- Çağlayan E. 2013. Ekonometriye Giriş 2. 4. Basımdan Çeviri. (Wooldridge, J.M., Introductory Econometrics, Michigan State University). Nobel Akademik Yayıncılık, Yayın no: 473.
- Çukur T. 2016. Milas İlçesinde Süt Sığırıcılığı Yapan Çiftçilerin Tarımda Kalma Eğilimlerinin Belirlenmesi, XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 25-27 Mayıs 2016.
- Çukur T, Işın F. 2008. İzmir ili Torbalı ilçesinde sanayi domatesi üreticilerinin tarımın çok fonksiyonluluğu kavramına bakış açıları, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 45 (3): 185-193.
- Doğan HG, Kan A, Kan M, Tosun F, Uçum İ, Solmaz C, Birol D. 2018. Türkiye’de Genç Çiftçi Proje Desteğinden Yararlanma Düzeyini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi, Türk Tarım - Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi, 6(11): 1599-1606, 2018
- Gülçubuk B, Yıldırak N, Kızılaslan N, Özer D, Kan M, Kepoğlu A. 2010. Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Politika Değişimleri. Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı-I, 11-15 Ocak, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.
- Güreşçi E, Yurttaş Z. 2008. Kırsal Göçün Nedenleri ve Tarıma Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Erzurum İli İspir İlçesi Kırık Bucağı Örneği, Tarım Ekonomisi Dergisi, 14 (2): 47 - 54
- Henderson JV. 1986. Urbanisation in a Developing Country: City Size and Population Composition, Journal of Development Economics, 22: 269-293.
- Horasan B, Armağan G. 2014. Aydın İli Tarım Sektörünün Girişimcilik Yönünden Değerlendirilmesi, IX. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 3-5 Eylül, Samsun.
- Işın F, Keskin G, Kılıç M, Türkekul B, Ateş HC. 2014. Türkiye’de Tarımsal İşgücü Piyasası ve Sosyal Güvenlik Politikaları. http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/2299f06ee419aa5_ek.pdf
- Karahan Uysal Ö. 2015. Manisa İli Yunt Dağı Köylerinde Çiftçilerin Tarımsal Üretime Yaklaşımlarını Etkileyen Faktörlerin Analizi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi Journal Of Social Sciences and Humanities Researches Güz/Autumn 2015-Sayı/Issue 35
- Kocaman BY. 2012. Kırsal Yerleşimlerde Göç İsteğinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma, Alınları Zirai Bilimler Dergisi 23 (B) – 2012 29-34 ISSN:1307-3311
- Kızılaslan N, Kızılaslan H, Kurt E. 2017. Kırsal Kente Göç Etmemiş Kadınların Kentten Yararlanma Düzeylerinin İncelenmesi: Tokat İli Merkez İlçe Örneği, International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series (Tam Metin Bildiri) (Yayın No:3507886)
- Kızılaslan N. 2003. Kırsal Kente Göç Eğilimi Tokat İli Erbaa İlçesi Örneği, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 20(2): 81-87. (Yayın No: 337841)
- McElwee G. 2006. Farmers as Entrepreneurs: Developing Competitive Skills, Journal of Developmental Entrepreneurship, 11 (3): 187-206.
- Özerin, G. 1996. Kırsal Kente Göç Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma: Denizli İli Örneği http://ziraatdergi.gop.edu.tr/Makaleler/166998776_135-160.pdf.
- Pazarlıoğlu VM. 2007. İzmir Örneğinde İç Göçün Ekonomik Analizi, Yönetim ve Ekonomi Yıl 2007, Cilt:14 Sayı: 121-135
- Rehber E, Çetin B. 1998. Tarım ekonomisi. Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, Bursa.
- Stephenson B. 2008. Binary Response and Logistic Regression Analysis. www.public.iastate.edu/~stat415/stephenson/stat415_chapter3.pdf. adresinden 22 Kasım 2008 tarihinde edinilmiştir.
- Taşkın G, Kadioğlu S, Gezenoğlu Karaman C, Kadioğlu B. 2016. XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 25-27 Mayıs 2016.
- Unakıtan G, Başaran B. 2018. Genç Çiftçi Projesinin Başarısı İçin Bir Öneri: Genç Çiftçi Kooperatifleri, Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 04 (02)
- Walker SH, Duncan DB. 1967. Estimation of the Probability of an Event as a Function of Several Independent Variables, Biometrika, 54: 167-179.
- Yalçın GE, Kara Öcal F. 2016. Kırsal Göç ve Tarımsal Üretime Etkileri, Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi, 20(2): 154-158
- Yavuz F, Aksoy A, Topçu Y, Erem T. 2004. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’nde Kırsal Alandan Göç Eğilimini Etkileyen Faktörlerin Analizi, Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat.
- Yılmaz M. 2016. Türkiye’de Kırsal Nüfusun Değişimi, Türkiye Belediyeler Birliği Dergisi, Eylül-Ekim 2016, Sayı: 821-822, Ankara.